

ARHIVSKI FONDOVI I ZBIRKE U SFRJ, SR HRVATSKA, Beograd 1984.

Godine 1984, u izdanju Saveza arhivskih radnika Jugoslavije u Beogradu, izašao je iz tiska osmi tom u seriji »Arhivski fondovi i zbirke u arhivima i arhivskim odjelima u SFRJ« za SR Hrvatsku. Redaktor toga djela je Josip Kolanović, viši arhivist Arhiva Hrvatske u Zagrebu, a glavni i odgovorni urednik serije je Sredoje Lalić.

Tom za SR Hrvatsku sadrži uvodni dio »Arhivi u SR Hrvatskoj«, zatim Pregled arhivskih fondova i zbirki za sve arhivske ustanove, tj. za Arhiv Hrvatske i 13 historijskih arhiva — Bjelovar, Dubrovnik, Karlovac, Osijek, Pazin, Rijeka, Sisak, Slavonski Brod, Split, Varaždin, Zadar i Zagreb s objašnjenjima i tumačem kratica i znakova. Zatim je dan pregled građe izvan arhiva, u arhivskim odjelima instituta, JAZU, biblioteka i muzeja (u Institutu za historiju radničkog pokreta u Zagrebu i Splitu, u jedinicama JAZU u Zagrebu, te u Dubrovniku i Rijeci, u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu, u naučnim bibliotekama Dubrovnik, Pula, Rijeka, Split, Zadar, te knjižnicama grada Zagreba i Gradskoj knjižnici u Zagrebu, u centrima, institutima i zavodima, te muzejima u Hvaru, Rovinju, Slavonskom Brodu, Splitu, Zagrebu, u Blatu na Korčuli, Čakovcu, Đakovu, Koprivnici, Krapini, itd.). Uz ove i druge ustanove i institucije u »Pregledu« dan je i pregled građe kod vjerskih zajednica (nadbiskupski, eparhijski, kaptolski i nadžupski arhivi, arhivi redovničkih provincija, samostana i dr.). Na kraju objavljena su kazala: predmetno, mjesta i kronološko, te bibliografija arhivskih publikacija što znatno olakšava korištenje 569 stranica popisa s ukupno 7 780 fondova i zbirki, svrstanih u ovaj »Pregled«, štampan na 951 stranici. Valja naglasiti da je to prvi pokušaj u nas da se na jednom mjestu i na jedinstven (standardiziran) način popišu i prikažu svi fondovi i zbirke u SR Hrvatskoj.

U prvom dijelu »Arhivi u SR Hrvatskoj« daje se pregled povijesnog razvoja zaštite arhivske građe u ovoj Republici, od najranijih vremena čuvanja dokumenata koji je poznat u cijeloj srednjovjekovnoj Evropi kao »rizničko« čuvanje arhivske građe, pa sve do XX stoljeća, kada dolazi do formiranja arhivskih ustanova u današnjem obliku, a također i do odvajanja arhivske od registraturne građe. Zatim su dane osobitosti zaštite arhivske građe u priobalnom dijelu Hrvatske do raspada Austro-Ugarske, a isto tako i osobitosti zaštite arhivske građe u Banskoj Hrvatskoj i u Vojnoj krajini. Nakon toga daje se pregled arhivskih ustanova od 1918. do 1945. godine, te razvoj arhivske službe u SR Hrvatskoj.

Već u toku NOB-a velika pažnja se poklanja arhivskoj građi što je i rezultiralo relativno velikim brojem sačuvanih dokumenata. Već u veljači 1945. donijeta je Odluka o zaštiti i čuvanju kulturnih spomenika i starina, gdje su uz ostala kulturna dobra posebno navedene i arhivalije. U razdoblju nakon drugog svjetskog rata provodi se i restitucija arhivske građe što je za vrijeme rata bila odnesena u Italiju i Austriju, te je i veći dio građe vraćen u tadašnje državne arhive u Dubrovniku, Rijeci i Zadru. Prvi jugoslavenski arhivski zakon uopće donesen je 1950. godine (Opći zakon o državnim arhivima) i on se primjenjuje na cijelom području FNRJ. Važnu ulogu u jačanju i širenju arhivske svijesti ima i Društvo arhivskih radnika NR Hrvatske osnovano 1954. godine (od 1977. Savez društava arhivskih radnika Hrvatske). U formiranju poslijeratne arhivske službe nezaobilazno je i ime dr. Bernarda Stullija, tadašnjeg direktora Državnog arhiva odnosno Arhiva Hrvatske u Zagrebu. Osobito su značajne godine 1956—1962, kada je stvorena mreža arhivskih ustanova u Hrvatskoj, izrađeno republičko zakonodavstvo i udareni temelji organiziranom nadzoru nad registraturama. God. 1956. osnovan je i Arhivski savjet NR Hrvatske sa zadatkom da raspravlja o stručnim i organizacijskim problemima od općeg i šireg značenja za rad arhiva, te daje prijedlog za unapređenje rada arhivskih ustanova i arhivske službe u NR Hrvatskoj. Već sljedeće godine Arhivski savjet daje prijedlog za formiranje arhivske mreže na području NR Hrvatske, kada

su uz postojeći središnji republički arhiv (kasnije Arhiv Hrvatske) i uz već postojeće arhive (Dubrovnik, Osijek, Rijeka, Split, Varaždin, Zadar i Zagreb) postupno osnivani historijski arhivi u Pazinu (1958), Slavonskom Brodu (1959), Karlovcu (1960), Bjelovaru (1961) i Sisku (1962). Time je zaokruženo osnivanje danas postojećih regionalnih arhiva. U svrhu zaštite arhivske građe počinje se sustavnim mikrofilmiranjem građe, tako da su u centralnom arhivu i u još nekim historijskim arhivima foto-laboratoriji osnovani 1962. godine, a u nacionalnom arhivu osnovan je 1964. godine poseban laboratorij za potrebe restauracije i konzervacije građe. Potrebno je naglasiti da je u poslijeratnom periodu, koji karakterizira pomanjkanje spremnog prostora za arhivsku građu, u SRH podignuta samo jedna nova zgrada (u Karlovcu).

Zakonom o kinematografiji SR Hrvatske (1976) u djelokrug arhivske službe ušla je i briga za filmsku građu, tako da je 1979. godine osnovana Kinoteka Hrvatske pri Arhivu Hrvatske čiji je zadatak da sakuplja, čuva i obrađuje filmsku baštinu SRH.

U drugom dijelu uvodnog dijela J. Kolanović daje prikaz arhivske službe u SR Hrvatskoj, s organizacijskom strukturom i mrežom arhiva i arhivskih zbirki, te prikazom arhivske baštine u SRH. U ovom dijelu donijete su i tablice koje daju uvid nad kojom općinom je koji Historijski arhiv nadležan. Uz ovu tablicu imamo još dvije tablice s podacima iz kojih je vidljiv za svaki historijski arhiv broj fondova i zbirki s ukupnim brojem dužnih metara građe, a isto to i za arhivske zbirke. Tako vidimo da na području SR Hrvatske ima ukupno 7 780 fondova i zbirki, sa 62 787 dužnih metara građe. Kinoteka Hrvatske pri Arhivu Hrvatske čuva pak 943 naslova domaćih i 655 naslova stranih filmova, što je ukupno 5 800 000 metara filmske građe. Zadaća arhiva je da svu tu građu detaljno popišu i izrade informativna pomagala, kako bi građa bila što dostupnija istraživačima. U tom pogledu, najviše je napravljeno 1968. godine kada je poduzeta velika akcija osnovnog evidentiranja arhivskih fondova. Jedan od najznačajnijih problema je još preostao, a to je pitanje razgraničenja, kako između samih arhiva tako i, što je mnogo važnije, između arhiva i muzeja i između arhiva i instituta, odnosno drugih institucija. U suvremenoj dokumentacijsko-informacijskoj službi sve se više pri značajnijim organizacijama udruženog rada osnivaju INDOK centri, što s vremenom praktički dobivaju značaj arhivske zbirke. Ta tendencija, što je nalažu nove životne i društvene potrebe, zahtijevat će i poseban odnos arhiva prema INDOK centrima. U ovom drugom poglavlju obrađena je zaštita registraturne građe. U arhivskoj službi u SR Hrvatskoj nadzor nad registraturnom građom obavljaju posebne službe ili odjeli arhivskih ustanova, tzv. vanjske službe. Te službe vode evidenciju i nadzor nad 10 104 registrature u SRH. Zbog sve većeg značenja registraturne građe pomišlja se u novije vrijeme da se klasični oblik »vanjske službe« zamijeni svestranijom brigom za tu građu, i to tako da arhivski radnici koji obrađuju pojedine skupine fondova (uprava, privreda, školstvo i dr.) vode brigu i o registraturnoj građi. Isto tako sve se više osjeća potreba stvaranja međuarhiva pri Arhivu Hrvatske, čime bi se sustavnije riješilo zakonom predviđeno preuzimanje registraturne građe; naime, građe nastale prije 1945. godine a nije preuzeta u arhiv ima 15 718 dužnih metara, građe nastale prije 1955. godine, a nije preuzeta u arhiv ima 46 669 dužnih metara, dakle tri puta više, dok građe nastale prije 1970. godine a nije preuzeta u arhiv ima 114 957 dužnih metara, što je čak 7 puta više od građe nastale do 1945. godine.

U okviru poglavlja »Djelatnosti arhiva« obrađeni su »Arhivi i njihov rad«, te »Dva ključna problema arhivske službe u SR Hrvatskoj: prostor i stručni kadar«. Autor nas upoznaje s djelatnošću u arhivima, mikrosnimanjem arhivske građe u svrhu zaštite; u svim arhivima snimljeno je ukupno 6 153 877 negativ snimaka i 6 727 199 pozitiv snimaka. Uz to, upoznaje nas s izdavačkom djelatnošću, koja ne

zadovoljava sve potrebe arhivske djelatnosti. Također, J. Kolanović primjećuje da se na području SR Hrvatske nije sustavnije prilazilo proučavanju različitih pitanja iz arhivistike i drugih pomoćnih povijesnih znanosti, te informatike. Razlog je tome, među ostalim, i mali broj arhivskih radnika, te njihova preopterećenost raznim drugim tehničkim poslovima. Premda je u više navrata isticana potreba osnivanja razvojnog odjela pri Arhivu Hrvatske, što bi se stručno i znanstveno kontinuirano bavio proučavanjem unapređenja arhivske djelatnosti, takav odjel nije ni do danas osnovan.

Danas arhivi raspolažu s ukupno 27 574 m² prostora, što je malo u odnosu na potrebe: od toga 18 394 m² spremišnog i 6 539 m² radnog prostora. Adekvatan prostor za smještaj arhivske građe ima jedino HA Karlovac, u jedinjoj novosagrađenoj zgradi u nas poslije rata. U relativno boljoj situaciji nalaze se HA u Varaždinu, Zadru, Osijeku i Pazinu, premda ti prostori ne odgovaraju potpuno suvremenim normativima. Nedovoljne smještajne kapacitete imaju HA u Rijeci, Splitu i Zagrebu, a osobito Arhiv Hrvatske. Procjena je da se oko 70% arhivske građe što je preuzeta u arhive čuva u neprikladnim prostorijama, a prema najnovijim procjenama u registraturama se nalazi preko 130 000 dužnih metara građe što je arhivi ne mogu preuzeti, premda je već prošao zakonom utvrđen rok za preuzimanje te građe. Osim nedostatka prostora, nedostatak stručnih arhivskih radnika drugi je ključni problem; tako je 1966. godine u arhivima bio 161 radnik, a 1981. 236 radnika od čega 151 stručni. To u prosjeku znači da na svakog stručnog radnika otpada više od 372 d/m arhivske građe, dok je jugoslavenski prosjek oko 200 d/m; međutim, evropski prosjek je mnogo niži. Ovaj uvodni dio koji daje pregled stanja arhivske djelatnosti u SR Hrvatskoj danas, završava opsežnim popisom literature što znatno pomaže zainteresiranom čitaocu i istraživaču.

Drugi, opsežniji dio knjige, dakle sam »Pregled fondova i zbirki«, započinje objašnjenjem i tumačenjem znakova i kratica, te klasifikacijskom shemom koja uvelike olakšava snalaženje u tom opsežnom vodiču. Nakon toga slijede popisi građe po arhivskim ustanovama: A — Arhivski fondovi državnih organa, ustanova, organizacija i drugih institucija. 1 — Arhiv Hrvatske, 2 — HA Bjelovar, 3 — HA Dubrovnik, 4 — HA Karlovac, 5 — HA Osijek, 6 — HA Pazin, 7 — HA Rijeka, 8 — HA Sisak, 9 — HA Slavonski Brod, 10 — HA Split, 11 — HA Varaždin, 12 — HA Zadar, 13 — HA Zagreb, 14 — Institut za historiju radničkog pokreta, 15 — Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 16 — Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 17 — Naučne biblioteke, 18 — Instituti, centri i zavodi, 19 — Muzeji, 20 — Vjerske zajednice. Na početku svake ustanove dan je njezin kratki historijat. Unutar svakog arhiva ili instituta fondovi su svrstani u 9 grupa, i to: 1 — Uprava i javne službe, 2 — Pravosuđe, 3 — Vojne jedinice, ustanove i organizacije, 4 — Prosvjetne, kulturne i znanstvene ustanove i organizacije, 5 — Socijalne i zdravstvene ustanove, 6 — Privreda i bankarstvo, 7 — Društveno-političke organizacije, društva i udruženja, 8 — Vjerske zajednice, 9 — Ostalo, zatim slijede pod B — Obiteljski i osobni arhivski fondovi i C — Zbirke.

Unutar svakog arhiva redni brojevi fondova teku od broja 1 do ukupnog broja fondova. Gledano s informatičkog stajališta to je jedan od nedostataka, zbog toga što ne ostavlja mogućnost da se pojedine grupe fondova unutar arhiva upotpunjavaju novopristiglim fondovima; to će u dogljedno vrijeme zahtijevati novo izdanje, s potrebnim dodacima. Međutim, ovaj vodič je izuzetno vrijedno, nezaoobilazno djelo za sve istraživače i znanstvenike koji se upuštaju u istraživanje arhivske građe; kako je rečeno na predstavljanju toga djela u Arhivu Hrvatske — to je kapitalno djelo značajno za našu kulturu i znanost, pravi katastar arhivske baštine u SRH.

Ovdje treba svakako još napomenuti i vrlo značajnu ulogu Arhiva Hrvatske čiji su radnici obavili najveći dio toga opsežnog posla i koji je bio zadužen da koordinira rad na prikupljanju, objedinjavanju i štampanju toga uspjeloga djela.

Damir Zagotta

IVO BABIĆ: PROSTOR IZMEĐU SPLITA I TROGIRA. Kulturnohistorijska studija, Trogir 1984.

Promatrajući rezultate suvremenih ostvarenja naše historiografije, kao jednu od osnovnih njezinih slabosti uočavamo nedostatak interdisciplinarnosti u pristupu prošlosti. Složenosti prošle stvarnosti prilazi se s uskog stajališta historičara-obrtnika, kojemu je jedini izvor napisana riječ, pa često ni ona u svim oblicima svojeg postojanja. Gubi se pri tom iz vida da je pisani dokument samo jedna od manifestacija ljudske djelatnosti, te da se čovjek i njegova životna borba mogu shvatiti samo u totalitetu odraza što ih je za sobom ostavio. Bilo bi pregrubo ocijeniti svu historiografiju na taj način, jer iznimaka, napose u posljednje vrijeme, ima sve više, ali se u cijelosti historičari ne mogu pohvaliti prevelikim poznavanjem dostignuća ostalih znanosti koje se bave čovjekom, pa čak ni onih najrodnijih. To je u prvom redu posljedica negativne tradicije koja se u struci održava od vremena prvih sinteza hrvatske povijesti, u kojima su se problemi kulture i civilizacije, tzv. »nutarnje stanje«, potiskivali na izdvojene, manje vrijedne stranice kraja knjige. Međutim, osim metodološki krivog obrasca, to je posljedica i drugih činilaca: osobne nezainteresiranosti pojedinaca, »linije manjeg otpora«, nedostatka kadrova, niskog stupnja istraženosti pojedinih problema i razdoblja, te, naposljetku, sistema obrazovanja koji utječe i na formiranje historičara. Rezultat svega toga su radovi u kojima se život često prikazuje ogoljen do svog birokratskog kostura. Kako onda očekivati da će takva historija naći svoj put do čitatelja, u vrijeme kada se ionako sve manje mari za knjigu?

S druge strane, bilo bi nepravedno osuđivati samo povjesničare za jednostranost u pristupu prošlosti. Isto vrijedi i za druge struke koje na svoj način ispituju djelatnost čovjeka, a koje su također prečesto zatvorene u okvire užeg područja svog istraživanja.

Ne može se ipak ne zamijetiti da je među povjesničarima umjetnosti, arheolozima i povjesničarima književnosti otvorenost prema drugim područjima mnogo veća nego među povjesničarima. Da bi se ovo mišljenje potvrdilo, dovoljno je obratiti pažnju na radove samo nekih znanstvenika koji se bave razdobljem srednjega vijeka: Ž. Rapanića, I. Fiskovića, E. Hercigonje, J. Bratulića, S. P. Novaka, N. Jakšića, I. Babića, J. Belamirića.

Knjiga I. Babića jedno je od takvih djela u kojima se gube razgraničenja među pojedinim strukama, a predstavlja neznatno prerađenu verziju doktorske disertacije obranjene 1982. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Autor je obradio, kako sam naslov govori, prostor između Splita i Trogira, dakle Kaštelansko polje omeđeno na krajevima dvjema urbanim cjelinama. Kako je prostor obrađen u cijelosti, nisu zapostavljena ni ruralna naselja na kopnu i otoku Čiovu, koje se uklapa u cjelinu promatranog prostora. Vremenska je odrednica sveobuhvatna, pa Babić taj prostor prati od paleolitika do suvremene situacije, vladajući materijom uglavnom podjednako suvereno kroz sva razdoblja. Već i takav pristup određena je novost u našoj znanosti o prošlosti: iako je bilo mnogo autora koji su monografski obrađivali pojedina naselja ili regije kroz veće vremenske segmente ili čak čitavu njihovu prošlost, sve se to uglavnom svodilo na pabirčenje podataka pri čemu se prema sintezi krenulo tek toliko da se uz sirove kronološke nizove političkih i eventualno ekonomskih zbivanja prišlo i nešto podataka o zemljop. snim ka-

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

Bernard STULLI, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

LEKTOR

i

KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Časopis izlazi jednom godišnje

Pretplate i narudžbe šaljite na adresu:

Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 1000 din.

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH — VII.
Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — svibanj 1986.